

Arkeologisk utredning

Kvarteren Pegasus och Tellus

Gånsta 2:3, 10:1
Vårfrukyrka socken
Enköpings kommun
Uppland

Hans Göthberg

UPPLANDSMUSEET

2003:08

Arkeologisk utredning

Kvarteren Pegasus och Tellus

Gånsta 2:3, 10:1
Vårfrukyrka socken
Enköpings kommun
Uppland

Hans Göthberg

Rapport 2003:08, avdelningen för arkeologiska undersökningar

Utgivning och distribution:

Upplandsmuseet

S:t Eriks gränd 6

753 10 Uppsala

Tel 018 – 16 91 00 (vx)

Fax 018 – 69 25 09

www.uppmus.se

© Upplandsmuseet, 2003

Planer: Hans Göthberg

Allmänt kartmaterial: Copyright Lantmäteriverket. Medgivande 507-98-3212.

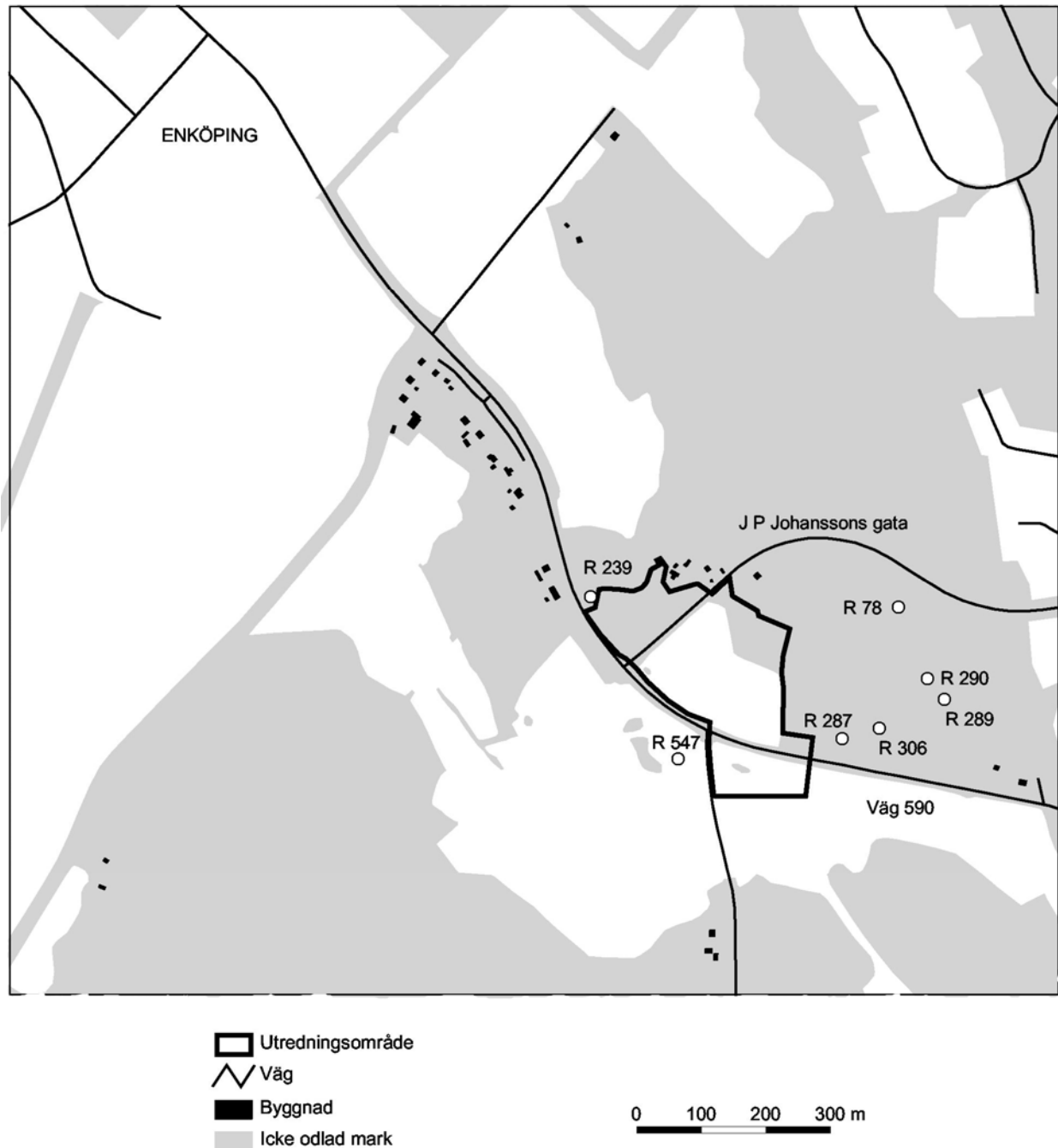
Innehållsförteckning

Inledning	4
Målsättning och metod	5
Topografi	5
Historiska uppgifter och kartor	5
Fornlämningsmiljö, arkeologiska undersökningar och lösfynd	6
Resultat av fältinventeringen	7
Förslag till antikvariska åtgärder	8
Sammanfattning	8
Tekniska och administrativa uppgifter	9
Referenser	9

Inledning

Upplandsmuseet utförde i april 2002 en arkeologisk utredning med anledning av att en detaljplan skall upprättas för kvarteren Pegasus och Tellus, fastigheterna Gånsta 2:3, 10:1 i Vårfrukyrka socken (fig. 1). Utredningen gjordes på uppdrag av Enköpings kommun, Miljö & Stadsbyggnad och efter tillstånd i beslut från Länsstyrelsen i Uppsala län (lstn dnr 431-16186-02). I utredningen deltog Hans Göthberg och Linda Qviström, varav den förre var projektledare.

Utredningsområdet ligger i den sydöstra delen av Vårfrukyrka socken. Det omfattade drygt 6 hektar och hade en något oregelbunden form om 400 x 220 m (fig. 1).

Figur 1. Utsnitt ur ekonomiska digitala kartan med utredningsområdet och tidigare kända fornlämningar markerade.

Målsättning och metod

Syftet med utredningen var att klarlägga fornlämningsituationen inför den vidare planeringen av området. Den arkeologiska utredningen omfattade en byråinventering och en fältinventering. I den förra ingick en genomgång av kamerala uppgifter och äldre lantmäterikartor. Dessutom ingick också en genomgång av uppgifter om arkeologiska fynd från området och dess allra närmaste omgivning vid Statens Historiska Museum i Stockholm (SHM) och Upplandmuseet (UM). Fältinventeringen bestod av en okulärbesiktning av utredningsområdet.

Topografi

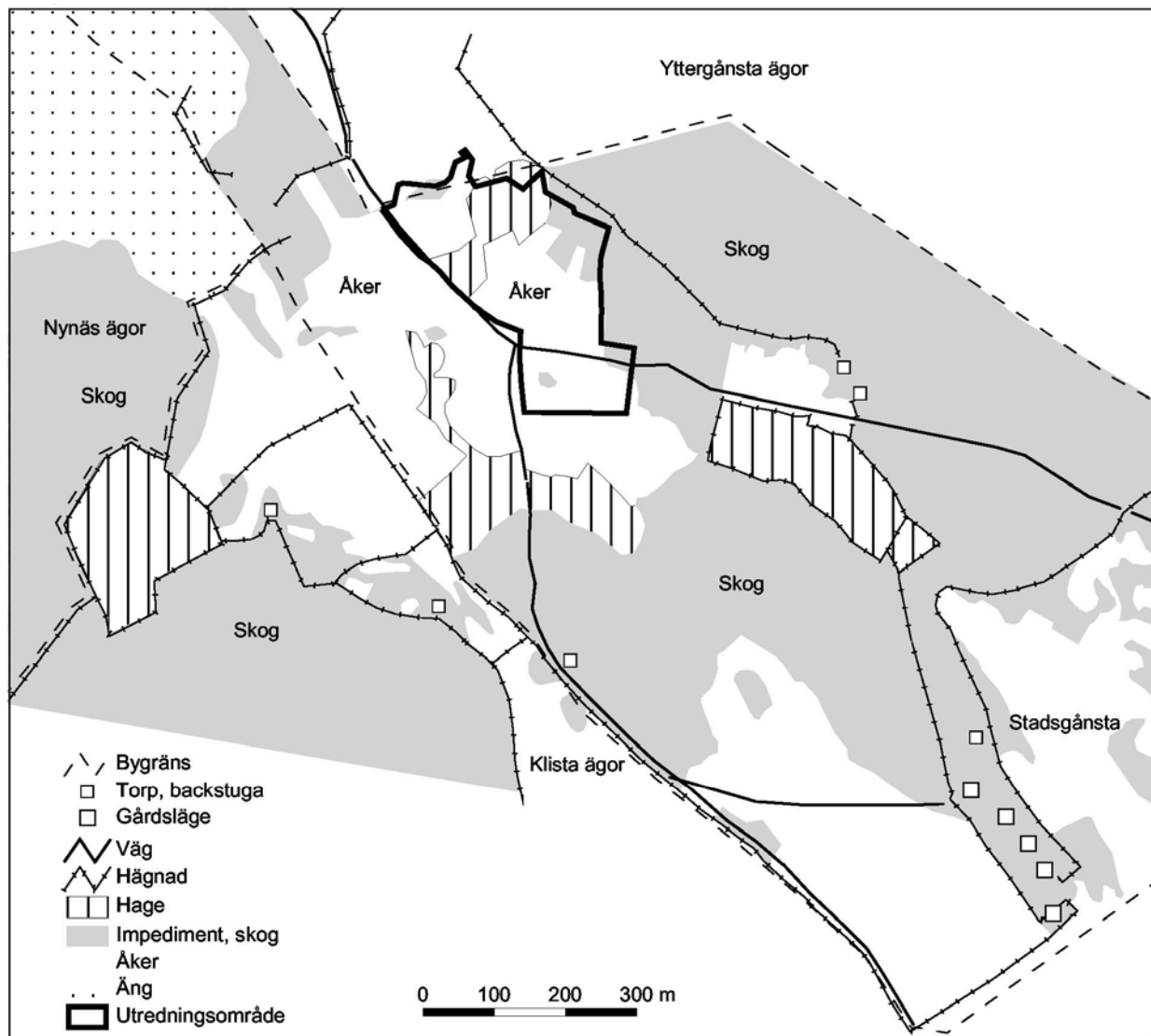
Utredningsområdet ligger huvudsakligen i odlingsmark i den sydöstra delen av Vårfrukyrka socken. Det ligger i den nordöstra sidan av en mindre dalgång som mynnar ut i de flacka och låglänta markerna i anslutning till Enköpingsån söder om Enköping. Till stor del utgörs utredningsområdet av åkermark med några mindre åkerholmar. I nordöst ingår ett mindre parti hagmark och i nordväst finns gräsbevuxen mark. Nivåerna inom området ligger mellan 15 och 21 m.ö.h. De lägsta nivåerna återfinns i den södra delen i öster, och den högsta nivån finns i den nordöstra delen.

Utredningsområdet delas i tre delar av väg 590 Enköping – Boglösa och J P Johannssons gata. Nordväst om den sistnämnda ligger kvarteret Tellus, medan kvarteret Pegasus ligger i den sydöstra delen och huvudsakligen norr om väg 590. Delar av det sistnämnda ligger också på den södra sidan av väg 590.

Historiska uppgifter och kartor

Utredningsområdet berör en mindre del av Gånstas ägor. Den har under historisk tid varit uppdelad på Stadsgånsta och Yttergånsta, varav byläget för den förra ligger omkring 700 m åt sydöst. Namnet Gånsta har en äldre karaktär och har sannolikt ett förhistoriskt ursprung.

En jämförelse av en storskifteskarta från 1767 över Stadsgånsta visade begränsade skillnader mot den nuvarande markanvändningen (fig. 2). Huvudsakligen var det aktuella området utnyttjat som åkermark, men med några inslag av åkerholmar och impedimentmark mot den norra kanten. Vägarna från Enköping mot Boglösa och Vallby hade i stort sett samma sträckning som idag. Den största skillnaden fanns i områdets mellersta del, där det fanns ett sammanhängande parti hagmark inom åkermarken. På ett mer övergripande plan visade storskifteskartan mycket påtagligt att odlingsmarken i det aktuella området låg isolerat i förhållande till det historiskt kända byläget och de centrala delarna av byns odlingsmark. Därtill fanns ett mindre antal torp och backstugor i området, men inte inom utredningsområdet.

Figur 2. Historiskt kartöverlägg över delar av Gånsta by med underlag i storskifteskarta från 1767 och med utredningsområdet markerat.

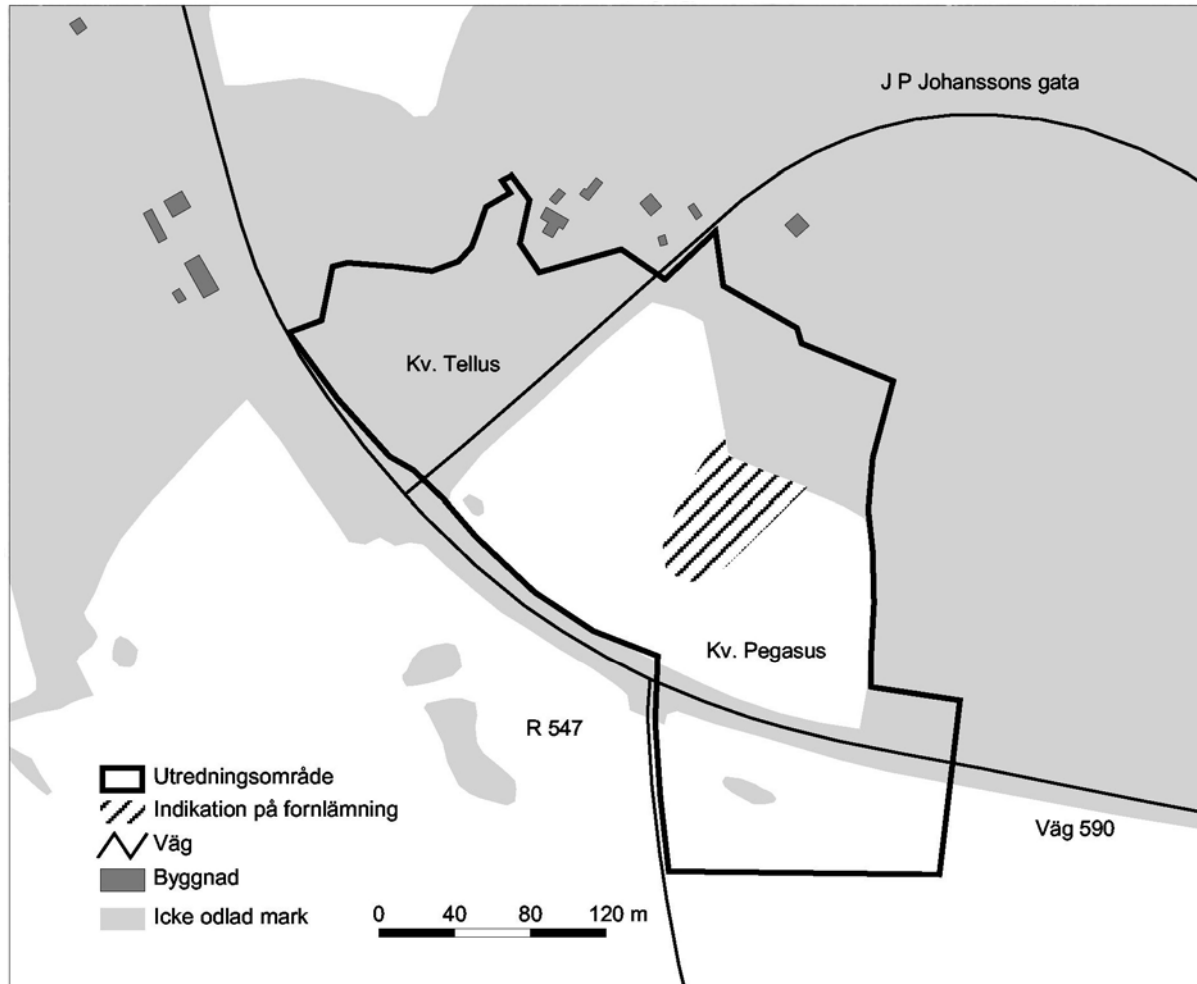
Fornlämningssmiljö, arkeologiska undersökningar och lösfynd

Inom utredningsområdet finns inga tidigare kända fornlämningar. Däremot finns flera fornlämningar av förhistorisk karaktär i den närmaste omgivningen. Direkt nordväst om utredningsområdet finns runstenen nr. 239 (fig. 1). Den har dock påträffats i en brotrumma ett stycke längre norrut. Öster om området finns fornlämningarna stensättningen nr. 287, en osäker stensättning och skärvstensförekomst nr. 306, samt skärvstenshögen nr. 289.

I närheten av de sistnämnda fornlämningarna låg också nr. 290, som beskrivits som en möjlig rest sten. Vid en undersökning 1990 konstaterades att det saknade spår av begravning. Det var istället fråga om ett naturligt stenblock. Vid samma tillfälle undersöktes stensättningen nr. 78 som låg ett stycke norrut. I den påträffades spridda brända ben, vilket tillsammans med typen av stensättning, placeringen på ett krön och det ensamliggande läget kan antyda en datering till bronsålder eller äldre järnålder. En ^{14}C -datering från graven ligger dock vid övergången mellan vikingatid och tidig medeltid (Frölund 1991).

Strax söder om väg 590 finns fornlämning nr. 574. Där påträffades 1991 några härdar vid grävning av provschakt inom ramen för en utredning. De utgör sannolikt spåren av de yttre delarna av en boplatz eller en isolerad verksamhetsyta (Rosborg 1991).

Inom utredningsområdet finns inga uppgifter om att fynd av förhistorisk karaktär har upphittats.

Figur 3. Plan över utredningsområdet med fornlämningar och indikationer på fornlämningar markerade.

Resultat av fältinventeringen

Vid fältinventeringen kunde konstateras att den nordvästra delen, kvarteret Tellus utgjordes av kraftigt gräsbevuxen mark (fig. 3). Inom delar av detta område har av allt att döma överskottsmassor lagts upp vid något tillfälle, eftersom det var markant högre än den övriga delen av utredningsområdet. Eftersom överskottsmassorna har jämnats ut och är kraftigt gräsbevuxna har detta sannolikt hänt för flera år sedan.

I kvarteret Pegasus pågick anläggningsarbeten för en fjärrvärmeledning direkt öster om J P Johanssons gata. I hagmarken i områdets norra kant fanns talrikt med upplagd odlingssten. Hagmarken var delvis beväxt med buskar.

I åkermarken centralt inom kvarteret påträffades glest spridd skärvsten i sluttningen nedanför ett utstickande impediment med berg i dagen (fig. 3). Förekomsten av skärvstenen

kan ses som indikation på en överplöjd boplatzlämning, möjligen av samma karaktär som nr. 574. Söder om väg 590 finns ett långsmalt impediment med talrika odlingsstenar och bevuxet med buskar. Inga spår av förhistoriska verksamheter kunde iakttas.

Sammantaget tyder fornlämningarna i omgivningen huvudsakligen på en närvaro under bronsålder och äldre järnålder. Tydliga signaler på detta är närvaron av skärvestenshögen nr. 289 och avsaknaden av gravfält, vilka ofta brukar vara en signal om en närvaro under yngre järnålder. Detta står i samklang med att de äldre lantmäterikartorna också visar att den närmaste byn låg relativt avlägset. Däremot har det funnits flera backstugor och torp som dock brukar tillhöra de senaste århundradena.

Förslag till antikvariska åtgärder

Inom kvarteret Tellus anses inte några ytterligare antikvariska åtgärder vara motiverade innan området tas i anspråk för bostadsbyggande. Samma sak gäller den del av kvarteret Pegasus som ligger söder om väg 590.

Boplotsindikationen inom den centrala delen av kvarteret Pegasus innebär däremot att ytterligare antikvariska åtgärder är motiverade. Förslagsvis kan denna utföras som utredning etapp 2 med grävning av provschakt och omfatta såväl den aktuella delen av åkermarken som angränsande delar av hagmarken.

Sammanfattning

Inför upprättande av detaljplan för kvarteren Pegasus och Tellus vid Gånsta i Vårfrukyrka socken har en arkeologisk utredning gjorts av Upplandsmuseet. I utredningen ingick en genomgång av arkivmaterial och en fältinventering.

Inom utredningsområdet observerades en yta med boplotsindikationer, i form av skärvesten, i den centrala delen av kvarteret Pegasus. Däremot observerades inga sådana i kvarteret Tellus eller den del av kvarteret Pegasus som ligger söder om väg 590.

Tekniska och administrativa uppgifter

Undersökningstyp: Utredning, etapp I

Orsak till utredningen: Planering inför upprättande av detaljplan

Beställare: Enköpings kommun, Miljö- och Stadsbyggnad.

Plats: Gånsta 2:3, 10:1

Fältarbetsperiod: 25 april 2002

Projektdeltagare: Hans Göthberg (projektledare), Linda Qviström.

Upplandsmuseets diarienummer: 1645-2002.

Upplandsmuseets projektnummer: 8062

Länsstyrelsens beslutsdatum och diarienummer: 10 mars 2003, 220-16186-02.

Referenser

Lantmäteriverket, Gävle

Lantmäteriakter

Vårfrukyrka socken

Gånsta 1767 Storskifte B78-7:3

Litteratur

Frölund, P. 1991. *Arkeologisk för- och slutundersökning, Uppland, Vårfrukyrka socken, Enköpings kommun, Södra Husberg, Fornlämningarna 78 och 290. 1990.* (Riksantikvarieämbetet, Byrån för Arkeologiska Undersökningar, Uppsala. Rapport Dnr 1945/90).

Göthberg, H. 1990. *Rapport. Översiktsplan Enköping, Område B:a 2, B:a 14-16, J:a 4, Boglösa, Litslena och Vårfrukyrka socknar, Uppland. 1990.* (Riksantikvarieämbetet, Byrån för Arkeologiska Undersökningar).

Rosborg, B. 1991. *Fördjupad arkeologisk utredning, Uppland, Vårfrukyrka socken, Översiktsplan Enköping, Område B:a 2, Gånsta 5:2, 5:9. 1991.* (Riksantikvarieämbetet, Byrån för Arkeologiska Undersökningar, Uppsala. Rapport Dnr 3043/91).